

Трендафил Кръстанов (София)

**СЕДАЛИЩА НА ПЪРВИТЕ БЪЛГАРСКИ АРХИЕПИСКОПИ
СВЕТЦИ (МЕТОДИЙ И ИОАН МОРАВСКИ И
КЛИМЕНТ ВЕЛИЧКИ)**

Наскоро стана известно, че в руски ръкопис от XII в. (Типографско четириевангелие, РГАДА, ф. 381, № 1), препис от източнобългарски паметник, се намират само четири „славянски“ памету:

- 30 януари - обречение мощите на Климент, папа Римски;
- 14 февруари - Кирил, „Учител на славянския език“;
- 6 април - памет на Методий, архиепископ Моравски и
- 31 юли - ... и свети Иоан Екзарх (Пентковский 1998:52-53).

Руските учени определят това сведение недвусмислено: „Список Тр заметно подновлен в своей грамматике и лексике; как большинство восточнославянских рукописей XI-XII вв., он восходит к **болгарскому оригиналу**. Упоминание в месяцислове Тр памяти Иоанна Экзарха Болгарского надежно свидетельствует о том, что своим происхождением его **болгарский протограф** связан с кругом писателей **из восточной Болгарии** к IX в.“ (Евангелие от Иоанна 1998:30).

Споменаването на първите славянски светци Кирил и Методий в компанията на римския папа Климент и на българския книжовник и духовник Иоан Екзарх не изглежда да е случайно и без причина. То потвърждава предположението за първостепенни връзки и отношения на България със Стария Рим през първите десетилетия и векове от официалното приемане на християнството в нашите земи (Драгова 1997).

Списъкът на „Архиепископите на България“ в парижки гръцки ръкопис 880, известен като „Дюканжов списък“ (Дуйчев 1985:627-629), съставен през XIII век вероятно от Охридския архиепископ Иоан Комнин, съдържа следните имена:

- „1. Протоген, архиепископ на Сердика... на първия събор;
2. Методий, рожден брат на св. Кирил Философ, ръкоположен за архиепископ на Моравия Панонска...;
3. Горазд;
4. Климент, като станал епископ на Тивериопол и (или) Велика, сетне бил натоварен от Борис, цар на българите, да

назирава и третия дял на българското царство, т. е. от Солун до Йерихо и Канина или (и) Тасипият;

5. Дамян в Доростол, сега Дриста. При него и България бе почитена за автокефална. По заповед на император Роман Лакапин, той се провъзгласил за патриарх от императорския съвет, а после бил низведен от Иоана Цимисхия;

6. Герман, наречен и Гаврил, във Воден и в Преспа;

7. Филип в Лихнида, в древност наричана Сасарипа, а сега Ахрида;

8. Иоан, и той в Ахрида;

9. Лъв, пръв от ромеите...;

10. Теодул...;

11. Иоан Лампийски;

12. Янис Тредвият;

13. Теофилакт;

14. Лъв Мунг (Немият), от еврейски произход;

15. Михаил, по прозвището Максим...;

16. Иоан монах Комнин... брат на император кир Алексия Комнин...“ (гръцки текст и превод Иванов 1931:565-567).

Както се вижда от този списък, за всеки архиепископ се назовава градът, в който е светителствувал: Протоген - в Сардика (сега София), Дамян - в Доростол (сега Русе), Герман - във Воден и Преспа, а следващите са в Охрид, наричан според старите названия. Но отнася ли се същото и за архиепископите Методий и Климент? Били ли са те архиепископи на определен град - епископско седалище, или са именувани по някаква област или река?

Още от първите християнски векове се утвърждава правилото, че има църква, където има епископ, а епископите на големите градове постепенно придобиват първенство по чест и по власт. На първия вселенски събор в Никея през 325 г. се утвърждава древният обичай на почит към четири митрополи, свързани с градовете Александрия, Рим, Антиохия и Иерусалим (Поснов, т. 1, 1993:161-163). На втория вселенски събор през 381 г. бил приет 3-ти канон, който дава предимство на цариградския епископ пред александрийския: „Цариградския епископ да има предимството на честта след Римския епископ, защото този е нов Рим“ (Поснов, т. 2, 1993:99).

Естествено е тогава и названията „Моравски“ и „Велички“ да отразяват името на града-седалище, а не на области. Тук няма да се спираме на спора в коя от двете Моравии са отишли св. св. Кирил и Методий, отразен подробно в публикации през последните

години (Боба 1986, Senga Toгу 1983, Юхас 1997, Младенова 1997, Юхас 2000, Чешмеджиев 2000).

Морава е славянското име на древния град Маргус в Горна Мизия, разположен близо до устието на река Морава, което го превръща в значителен търговски център и чийто епископ играе безчестна роля по време на войните между хуни и римляни през първата половина на V в., когато безименен епископ на Маргус преминал Дунава в хунска територия и ограбил хунски гробници (Томсъпсън 1948:74; 79-80; Табаков 1998:94).

През 872-873 г. има сведения за архиепископ Агатон Моравски като посланик от византийския император при император Людвиг в Регенсбург, но не е ясно точно от чия страна отива той там (Николова 1997:60). Безспорно е името на Агатон Моравски като участник в Константинополския събор от 879 г., където неговото име е сред митрополити от Илирик (Събев 1987:255; Николова 1997:60-61, където са посочени предишните извори и мнения). Приема се, че по време на Първата българска държава има българска епископия или митрополия Моравска (Събев 1987:256; Николова 1997:60), но те не споменават св. Методий като архиепископ на град Морава.

Йосиф Асемани твърди, че Агатон бил изпратен при българите (Асемани 1987:200), а след това посочва, че пръв моравски архиепископ бил Методий, последван от архиепископ Иоан (Асемани 1987:227) с аргументацията „че онзи архиепископ, даден на Моравия от папа Иоан IX в края на 899 г. или началото на 900 г., след смъртта на Методий не е бил различен от Иоан, за когото предстоятелите на Ювенската епархия пишат: „Дошли са от Ваша страна трима епископи - архиепископ Иоан и епископите Бенедикт и Даниел, в земята на славяните, които се казват моравци“... в противовес на Ханзаций, че на мястото на Методий за архиепископ е бил назначен Вихинг... „Самите тези Иоан, Бенедикт и Даниел са били архиепископът и двамата епископи, изпратени от папа Иоан в Моравия, за да ръководят тази именно епархия, а не като папски легати да се върнат в Рим, след като назначат архиепископ и епископи. Думите на Ювавенските епископи са повече от ясни, за да се нуждаят от пояснение... Защото не самият Вихинг, а Иоан е бил избран за архиепископ на моравците след Методий, както става ясно от цитираното писмо на Теодмар“ (Асемани 1987:227-228). Става дума за известното писмо от Залибургския (Ювавенски) архиепископ Дитмар (Теомар) до папа Иоан IX, публикувано многократно преди.

Въз основа на няколко извора Бистра Николова приема, че има български архиепископ Иоан: „Сигурно е едно - Йоан заемал своя пост след 885 г.“ (Николова 1997:157), като предполага, че той е бил по времето на цар Симеон (Николова 1997:158).

В Гръцки Ватикански кодекс 2492, ф. 82 сл., се намира списък на епископите, съставен от Ставраки Аристархи, велик логотет на Цариградската патриаршия от 1866 г. в продължение на половин век, събирал старателно сведения за имена и дати: „Епископия Велаграда или Велеграда (Берат) и Канина, Северен Епир, град в Албания, сега Берат. Епископия първо към Драчката митрополия, наречена Пулхериуполска, после Велеградска митрополия към Охридската архиепископия, а от 1767 г. към Цариградската патриаршия с митрополитски титул „Пречестен и екзарх на цяла Албания“. А. Епископи: 1. Филарет; 2. Серафим; 3. **Сергий** - 16 април 878 г.; 4. **Даниел**; 5. **Климент**. 906 - †25 юли 916 г. и др.“ (Кръстанов 1999:167 и приложение на гръцки език стр. 185).

Наличието на епископ Даниел след 878 г. и преди 906 г. в българската епископия Велеград (на гръцки) или Велика, Велица, дава основание за предположението, че именно той е подчинен епископ на архиепископ Иоан Моравски, който пък е „архиепископ и патриарх на българските земи“, както е отбелязано в руски ръкопис от XIV век. Това предположение е изнесено на Конгреса за югоизточна Европа в Букурещ през 1999 г. и е публикувано под заглавие „Иоан Екзарх като архиепископ на българските земи и светец“ (Krastanov 1999).

Посочените нови извори и преоценката на известните дават основание за следната хипотеза.

След покръстването на България през 864 г. Цариградската патриаршия не изпраща нито един епископ в нашата страна вероятно с надеждата да ръководи непосредствено огромния български диоцез. За разлика от това действие на патриарх Фотий още през 866 г. римският предстоятел изпраща в България двама епископи, при това единият с титул „Епископ на България“. След 870 г. българският диоцез отново е подчинен на Константинопол и тогава от там е изпратен вероятно митрополит (възможно е Йосиф, Стефан, Георги или Агатон?).

На събора в Цариград през 879 г. папа Иоан VIII изтъква, че Българската църква има апостолска приемственост още от времето на св. апостол Павел, който е просвещавал от Йерусалим до Илирик, който сега се владее от българския народ (ГИБИ:159).

Може да се предположи, че българският архиепископ или митрополит Агатон е бил изпратен в българските земи на гревната епископска катедрa Маргус - сега Морава в Горна Мизия, а след него в същото седалище светителствува Св. Методий от 879 г. или 880 г. до смъртта му през 885 г., като е имал по-широки права върху цяла Панония и съседните славянски страни и народи, затова е в списъка „Архиепископите на България“.

След 885 г. и преди 900 г. архиепископ Моравски става Иоан, който според мен е известният книжовник и духовник Иоан Екзарх Български, но като екзарх от страна на Рим за българските земи. Естествено в неговия диоцез е влизала и епископията на Даниел преди 906 г., която се намира в Западна българска провинция.

Св. Климент Охридски първоначално е изпратен като епископ в Тивериупол (на българския град Струмица), а от 906 г. е преместен в град Велика, Белград, сега Берам. Според изворите той е бил изпратен в третата част на България, наречена Кутмичевица, а от друга страна, е епископ на целия Илирик, който сега се владее от българския народ. Вероятно затова изразът „Първ епископ на български език“ би могъл да бъде преведен и по друг начин „Първ епископ или примас на българския народ“ (Кръстанов 1999, Krastanov 1999).

Това мое предположение се гради върху няколко сериозни бележки от страна на немски и австрийски учени, които посочиха, че св. Методий е имал град за епископско седалище и че гробът на св. Методий трябва да се търси в град Морава.

Предстои цялостно преразглеждане на въпросите относно първите седалища на българските архиепископи светци, а сега няма време, затова писахме накратко.

ЛИТЕРАТУРА

- Асемани 1987 **Йосиф Симоний Асемани.** Календари на вселенската църква за светите славянски апостоли Кирил и Методий. С., НИ.
- Боба 1986 **Имре Боба.** Епископската епархия и гробът на Методий. - Духовна култура, 1986, кн. 12, с. 11-18 (където са посочени и предишните му изследвания по спорните въпроси за Великоморавия).
- ГИБИ
Драгова 1997 Гръцки извори за българската история. Т. 2.
Надежда Драгова. Нов прочит на епископската титулатура на св. Климент (†916). - В: Българи в Италия и италианци в България. Приноси. С.

- Дуйчев 1985 **Иван Дуйчев.** Дюканжов списък. - Кирило-Методиевска енциклопедия, т. I, с. 627-629.
- Евангелие от Иоанна 1998 Евангелие от Иоанна в славянскої традициї. Санкт-Петербург, Российское библийское общество.
- Иванов 1931 **Йордан Иванов.** Български старини из Македония. С.
- Кръстанов 1999 **Трендафил Кръстанов.** Неизвестни извори за св. Климент Охридски чудотворец, епископската му столица Велика - Велеград - Белград - Берат и датата на смъртта му - 25 юли 916 г. - В: Дни на наука на Република България и Република Македония. Научни доклади. София 27-29 май 1999, с. 164-186.
- Младенова 1997 **Маргарита Младенова.** Пак за диоцеза на първоучителя Методий. - Език и литература, кн. 3-4, с. 40-51.
- Николова 1997 **Бистра Николова.** Устройство и управление на Българската православна църква (IX-XIV век). С.
- Пентковскиї 1998 **А. М. Пентковскиї.** Приложение В: Евангелие от Иоанна 1998.
- Поснов 1993 **Михаил Поснов.** История на християнската църква. Т. 2.
- Табаков 1998 **Димитър Табаков.** Хоризонтът на познанията. Българите през вековете. С.
- Чешмеджиев 2000 **Димо Чешмеджиев.** „Моравия“ и „Велика Моравия“ в средновековната българска традиция. - В: Климент Охридски. Живот и дело. (Кирило-Методиевски студии, кн. 13). С., с. 176-186.
- Юхас 2000 **Петер Юхас.** Кирил и Методий в Българската Моравия. С.
- Krastanov 1999 **Trendafil Krastanov.** Ioan Exarch as Archbishop of Bulgarian Lands and Saint. - Etudes balkaniques, № 1-2.
- Senga 1983 **Senga Toru.** Moravia bukásá és a hofoglaló magyarok. Századok 117, N2, p. 307-345. Karte p. 321.
- Thompson 1948 **E. A. Thompson.** A History of Attila and the Huns. Oxford, Clarendon Press.

**SEATS OF THE FIRST BULGARIAN SAINTLY ARCHBISHOPS
(METHODIUS AND CLEMENT OF VELIKA)**

Trendafil Krastanov (Sofia)
(summary)

The author discusses some new sources and evidence of already known sources which enable him to base confident suggestions about the seats of the first Bulgarian saintly archbishops (Methodius, John of Morava and Clement of Velika) who lived and worked in the 9th-10th century.